

## Volumen 4

### Miquel Batllori i la família Borja

MÓNICA BUTIÑA LONGHURST

La lectura dels estudis de Miquel Batllori sempre ens deixa el sabor d'un treball minuciós, rigorós i alhora proper. Respecte és el que sentim davant d'una obra basada en la recerca sistemàtica de moltes fons documentals i és, amb aquest mètode de treball, com ens acosta a la història per entendre-la i ens ajuda a reinterpretar els personatges a partir dels documents, de les cartes, de fonaments sòlids i no pas d'afirmacions carregades de prejudicis. És molt valuós poder apropar-se a la història de la família Borja de la mà de la realitat històrica que ens proporcionen els documents i no pas de les moltes crítiques o apologies que persegueixen a aquesta família. És un orgull i un repte fer una ressenya d'aquest volum de la seva obra completa per qui només coneixia la història dels Borja superficialment.

Sota el rigor documental, batega un afecte molt gran per aquest tema. En el discurs d'ingrés a la Real Academia de la Historia, «Alejandro VI y la casa real de Aragón, 1492-1498», ens explica com aquest tema abraça dos interessos personals: «*De la nissaga de Roderic de Borja havia de sortir el tercer general de la Companyia; en la seva cort pontifícia de Roma, el català, en la seva variant valenciana, fou per darrera vegada llengua àulica*»<sup>1</sup>. Com a jesuïta, va voler conèixer el passat de la Companyia i com a català va advertir als qui l'acusessin «*d'excessiva simpatia envers el papa que ennoblí per darrera vegada, al cim del Renaixement, la seva llengua, que és també la meua, que se'm perdoni la lleu simpatia per llur profunda i apassionada antipatia*»<sup>2</sup>. El pare Batllori ha contribuït a projectar la cultura catalana cap a l'exterior i a inserir-la dins els grans corrents europeus. Considerem que estudiar la història de forma comparada és la manera d'arribar a entendre-la.

Aquest volum de la seva obra completa aplega tots els estudis del pare Batllori sobre la família Borja. S'estructura temàticament en tres parts que al seu torn es divideixen en subapartats. La primera part ens dona a conèixer els orígens del llinatge i el seu progressiu enaltiment. L'autor estudia el llinatge dels Borja del segle XIII al XVI, ens parla de les famílies entroncades amb ells

---

<sup>1</sup> Traducció del discurs d'ingrés a la Real Academia de la Historia, «Alejandro VI y la casa real de Aragón, 1492-1498», Madrid, 1958. BATLLORI, M., *La família Borja, Obra completa*, Vol. 4, 1994. Apartat 3.1, p 171.

<sup>2</sup> Ídem. Apartat 3.1, p. 192.

i s'atura principalment en les figures d'Alfons, Calixt III, i Roderic de Borja, Alexandre VI i dels seus successors, com Joan de Borja i Enríquez. L'autor ens mostra un Roderic de Borja cercant el somni de crear una família principesca que n'heretés el nom i tingués poder en els móns eclesiàstic i polític, somni compartit per molts cardenals del Renaixement.

La segona part del volum «El català, llengua de cort a Roma durant els pontificats de Calixt III i Alexandre VI» s'estructura en tres subapartats: el català a la cort romana, el català literari del Borja i la correspondència d'Alexandre VI amb els seus familiars i amb els Reis Catòlics. El pare Batllori ens explica com el català, la llengua del dos papes Borja, «alternava amb l'italià als palaus pontificis i era la llengua dels familiars i dels més privats col·laboradors dels dos pontífexs, raó per la qual era respectada pels altres cortesans i pels oficials de la cúria pontificia»<sup>3</sup>. Miquel Batllori ha estudiat l'epistolari català dels anys de Roderic de Borja, 1492-1503. Del període de Calixt III, 1454-1458, ens explica que la documentació és més escassa per tres raons: cap fet va obligar el papa a sortir ràpidament del palau amb documents importants; els seus nebots residien a Roma, per tant la seva comunicació era oral i en tercer lloc, la tradició més medieval de Calixt III l'inclinava a l'ús preferent del llatí, mentre el pontificat d'Alexandre VI coincidia amb un moment del Renaixement en què els escriptors utilitzaven indistintament la llengua llatina i la vulgar. L'epistolari dels Borja en llengua catalana es compon d'una sèrie de cartes catalanes privades, que com ens indica Miquel Batllori «és la més copiosa i la més important, des del punt de vista literari i històric, pertanyent als temps anteriors a la gran decadència del català literari (...) representa, doncs, la fi del català com a llengua literària i de cultura a Europa. (...) Mig segle més tard les famílies de la més alta aristocràcia catalana (...) escriuen llurs cartes o en espanyol o en un català vulgar, molt diferent del català polític i humanístic dels Borja romans»<sup>4</sup>. Les lletres confidencials del papa Alexandre VI de l'any 1494 ens expliquen per què es va envoltar de gent de la seva família i de valencians.

La tercera part del volum, «La política d'Alexandre VI», aplega una sèrie d'estudis de l'autor on destaca el seu discurs d'ingrés a la Real Academia de la Historia: «Alejandro VI y la casa real de Aragón, 1492-1498». Aquest període correspon a la primera part del seu pontificat, caracteritzat pel seu acostament a la casa reial d'Aragó i per una posició antifrancesa, molt diferent a la del segon període d'aliança amb França. El pare Batllori ens fa veure com una de les característiques de les relacions del rei Ferran II d'Aragó amb el cardenal Borja, després papa Alexandre VI, era la política de «do ut des» que practicaven. Ens recor-

<sup>3</sup> Miquel Batllori, «El català, llengua de cort a Roma durant els pontificats de Calixt III i d'Alexandre VI», publicat a les Actes del 6º Col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes (Roma, 1982), PAM, 1983. *Obra completa*, Vol. 4, apartat 2.1, p. 145.

<sup>4</sup> Miquel Batllori, «La langue littéraire dans l'epistolaire catalan des Borgia (Résumé)», al volum *VIII Congresso di studi romanzi*, Sansoni, Florència, 1959, pp. 55-57. La traducció al català d'aquest text aparegué a M. BATLLORI, *A través de la història i la cultura*, PAM, 1979, pp. 211-213. *Obra Completa*, Vol. 4, apartat, 2.2, pp.158-159.

da que no podem oblidar que aquestes relacions polítiques i familiars sempre eren condicionades per les circumstàncies generals d'Itàlia i d'Espanya. L'interès d'entroncar la seva família amb la reial d'Aragó ja venia del seu cardenalici (1485), quan va comprar el ducat de Gandia i va disposar el matrimoni entre el seu fill Pere-Lluís i Maria Enríquez. Ferran II s'adonà que Roma era un punt estratègic en aquell moment i que podria necessitar l'amistat del vice-canceller. A més, no podem oblidar, com ens recorda el pare Batllori, que potser fou ell qui portà la butlla de sanació del matrimoni de Ferran amb la seva parenta, la infanta Isabel. Roderic de Borja va ser elegit papa l'any 1492, quan Itàlia travessava una difícil situació política. El doble joc polític i familiar apareix molt més subtil i complicat a partir d'aquest moment, com ens fa veure el pare Batllori. Com a Borja, volia assegurar l'enaltiment de la seva família i la seva perpetuïtat històrica; com a Alexandre VI, havia de curar l'equilibri italià, amenaçat per França. Ferran II d'Aragó volia allunyar Carles VIII de Nàpols i com a Ferran V de Castella, necessitava l'ajuda papal en la seva controvèrsia amb el rei portuguès, Joan II, sobre les illes de l'oceà.

Es negocia el matrimoni del segon duc de Gandia, Joan de Borja, amb Maria Enríquez, cosina germana del rei d'Aragó i Castella. La unió de la casa de Borja amb la reial d'Aragó, suposava alhora una aliança política i familiar com es demostra en cada moviment dels dos personatges (Ferran II- Alexandre VI). Aquesta mercè reial va provocar l'expedició de les anomenades butlles alexandrines; les quals asseguraven a Castella l'expansió oceànica i al papa l'evangelització de les noves terres. Després d'expedir les quatre primeres, comencen els preparatius del viatge del duc a Barcelona per celebrar el matrimoni. El rei no concedia ràpidament les gràcies promeses al duc de Gandia quan el papa va redactar la cinquena butlla (setembre 1493). Ferran II no volia que el duc se n'anés de la seva cort i d'allà a Roma, com demanava el papa, per tal de no enutjar el rei de França amb qui havia signat la pau de Barcelona. Quan van assassinar al duc a Roma el 1497, el papa s'oblida de aquesta branca de la família, dels seus néts Joan i Isabel, i es centra en Cèsar de Borja. A Nàpols havia mort Ferran I i Alfons II l'havia succeït. En les seves relacions amb la dinastia aragonesa de Nàpols, van predominar més els aspectes polítics; ja al començament del seu pontificat va refusar els matrimonis de dos dels seus fills, Cèsar i Jofré, amb dues princeses napolitanes. Ara, com ens indica el pare Batllori, ho tornem a veure amb el matrimoni de Jofré amb Sança d'Aragó, filla natural del nou rei Alfons II. Les preocupacions familiars es van oblidar enfront la greu situació política de la península itàlica, durant la invasió de Carles VIII, l'abdicació d'Alfons II i l'elevació de Ferran II d'Aragó. Després, la conducta francòfila del seu fill Cèsar farà que es lligui la memòria del seu pare a les seves accions i s'oblidi la seva defensa d'Itàlia, com ens recorda Miquel Batllori.

El segon apartat d'aquesta tercera part del volum es centra en les relacions d'Alexandre VI i el rei Alfons II de Nàpols. Ja hem vist en l'article anterior, com Roderic de Borja no va practicar la política napolitana del seu oncle Calixt III, contrari al reconeixement de la línia il·legítima de la dinastia aragonesa de Nàpols.

Ja hem esmentat com va refusar les propostes de matrimoni entre dos dels seus fills i dues princeses il·legítimes napolitanes. Més tard, es van pactar les

noces entre Jofré i Sança d'Aragó, filla natural d'Alfons II. Aquest entroncament amb el papa els garantia una protecció enfront els francesos i els acostava a Espanya, donades les bones relacions d'Alexandre VI i Ferran II.

Al tercer apartat, «Entorn de la bibliografia d'Alfons II de Nàpols», l'autor destaca dos aspectes principalment: l'orgull que sentia el rei per la seva biblioteca i la predilecció pel castellà sobre el català com a segona llengua de la cort de Nàpols, ja des del temps del Magnànim. En canvi, com ja hem comprovat, el català fou, contemporàniament, la segona llengua de cort al palau pontifici.

L'últim apartat d'aquesta tercera part del volum es centra en la figura de Bernardino López de Carvajal, legat d'Alexandre VI a Anagni el 1494.

Aquest volum es tanca amb un conjunt de notes crítiques entorn dels Borja. Apareixen en les llengües en què van ésser escrites inicialment.

Finalment, podem afirmar amb l'autor: *«la seva política podrà ésser discutida; la seva vida privada, de cardenal i de papa, fa certament pietat; però la gran personalitat de Roderic de Borja abassega tant els qui la contemplen amb admiració i simpatia, com els qui l'han envoltada de llegenda i de passió: pot excitar els sentiments més contradictoris, llevat de la indiferència»*.<sup>5</sup>

---

<sup>5</sup> Miquel Batllori, «La correspondència d'Alexandre VI amb els seus familiars i amb els Reis Catòlics», publicat a les actes del V Congreso de historia de la corona de Aragón. Estudios, II: Pensamiento político, política internacional y religiosa de Fernando el Católico (Saragossa, 1952), Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1956, pp.307-313. *Obra completa*, Vol. 4, apartat 2.3, p.168.